

MIKÓ GÁBOR

A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszló András könyvtárából*

Néhány évvel ezelőtt egy Kristó Gyula tiszteletére rendezett emlékkonferencián Veszprémy László felhívta a figyelmet a híres hazai középkori történeti művek – például Anonymus *Gesta*-ja vagy a Képes Krónika – árnyékában fennmaradt évkönyvek, rövidebb krónikák és krónikakivonatok fontosságára. Ezeket egyfelől kronológiai adataik miatt illeti figyelem, másfelől tanúskodhatnak a történeti irodalom műfaji változásairól is. A szerző megállapítása szerint az eleinte nagyobb számban létező évkönyveket a XIII. század elejétől kezdve felváltották a krónikakivonatokat, királylistákat, amik „az évkönyveknél sokkal következetesebb és kiegyensúlyozottabb képet” nyújtottak a korai magyar történelem egészéről. Elterjedtségüket igazolhatják a XV. századból nagy számban fennmaradt kézírataik is. Veszprémy úgy vélte, az ilyen jellegű szövegeket hiteleshelyek és egyéb oklevélkiadó testületek használhatták, mégpedig főképpen kronológiai segédletként.¹

Ez utóbbi ötlet, ami a rövid elbeszélő munkákat a gyakorlati jogi írásbeliséghez köti, már korábban is felmerült a szakirodalomban, jóllehet sokkal kisebb forrásbázis ismeretében. A Knauz Nándorról elnevezett „krónikacsalád” máig egyetlen kritikai kiadását elkészítő Bartoniek Emma az edícióhoz írt bevezetőjében felvetette a hiteleshelyi használat lehetőségét.² Ezt fogadta el a kiadás reprintjéhez írt utószavában Szovák Kornél is.³

Bartoniek a hazai XVI–XVII. századi történetírásról szóló monumentális (nyomtatásban csak a halála után megjelent) munkájában is kitért a problémára, ezúttal azonban azt – írása tárgyának megfelelően – későbbi, XV–XVI. századi forrásokon keresztül közelítette meg. A jogi és történeti szövegek „összefonódására”, együttes szereplésére kronológiai sorrendben első példaként a Thuróczy-kódexet hozta fel.⁴ E

* Ehelyütt köszönöm meg C. Tóth Norbertnek, Csáko Juditnak és Lakatos Bálintnak a dolgozat írásakor nyújtott segítségét és tanácsait.

¹ VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A korai magyar évkönyvekről. Kapcsolatok és kölcsönzések az évkönyvek, krónikák és krónikakivonatok között. In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk. FONT MÁRTA–FEDELES TAMÁS–KISS GERGELY. Pécs, 2010. 11–22.

² *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praeuit EMERICUS SZENTPÉTERY.* Budapest, 1937–1938. Reprint kiadás: Budapest, 1999. (a továbbiakban: SRH) II. 325.

³ Uo. 768.

⁴ BARTONIEK EMMA: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kézirat gyanánt. Budapest, 1975. (a továbbiakban: BARTONIEK 1975.) 126.

kötetben (ami a XV. század második felében, I. Mátyás király uralkodása alatt született) első tartalmi egységként a XIV. századi krónikaszerkesztmény egy változata áll, ezt pedig Szent István, Szent László és Könyves Kálmán törvényei követik.⁵ Bartoniek következő példája Gregoriánczi Pál egy munkája volt. Az 1565-ben kalocsai érsekként elhunyt főpap 1556-ban összeállított egy nagy kéziratot dekrétumgyűjteményt, aminek élére mintegy bevezetőként egy rövid elbeszélést illesztett. Ennek első egysége egy szűkszavú királyéletrajzokból álló krónika, ami a magyarok őstörténetétől egészen I. Ferdinánd uralkodásáig tart. Bartoniek feltevése szerint Gregoriánczi a már említett Knauz-krónika zágrábi kéziratát használta fel és bővítette például a Thuróczy-krónikából.⁶ Gregoriánczinak azonban nem ez volt az első történeti munkája, ugyanis a részben az ő közreműködésével szerkesztett *Quadripartitum*, ami 1553-ra készült el, szintén tartalmaz rövid uralkodó-életrajzokat.⁷ Utolsó példaként Mossóczy Zakariás és Telegdy Miklós *Törvénytárát* – a későbbi *Corpus Juris Hungarici*-t – említette, amiben minden uralkodó törvényhozásának bemutatása egy szűkszavú életrajzzal kezdődik.⁸ Ez a „történeti rész” azonban már nem szerepel a napjainkban leggyakrabban forgatott, úgynevezett millenniumi kiadásban.⁹ (Azt, hogy a Knauz-féle krónika, Gregoriánczi munkája, a *Quadripartitum* életrajzai, illetve a Mossóczy-féle szövegek hogyan épülnek egymásra, nem kell e helyütt eldöntenünk.¹⁰ Annál is inkább, mert mint alább látni fogjuk, a kéziratok krónikavariánsok száma valójában nagyobb az eddig közismertnél.)

Az is régóta köztudott, hogy a Mohács utáni Magyar Királyság területén számos kéziratot törvénygyűjtemény keletkezett. Létrejöttük lehetséges okairól másutt már írtam. E kötetek közül nem Gregoriánczi kódexe az egyetlen, ahol rövid királyéletrajzokat tartalmazó elbeszéléseket találunk. Közös jellemzőjük, hogy a Knauz-féle krónikákra hasonlítanak mind szerkezetükben, mind pedig

⁵ Vö. MIKÓ GÁBOR: Mátyás király „krónikás könyve” egy 16. századi törvénygyűjtemény margóján. Megjegyzések a Thuróczy-kódex történetéhez. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. MIKÓ GÁBOR–PÉTERFI BENCE–VADAS ANDRÁS. Budapest, 2012. 573–586.

⁶ BARTONIEK 1975. 129. Vö. még SZABADOS GYÖRGY: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidőszemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Budapest, 2006. 76.

⁷ *Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae. Zagrabiae, 1798.* 56–68. (Pars I., Tit. 41.) A kiadás interpolációi (ILLÉS JÓZSEF: *A Quadripartitum közjogi interpolációi.* Budapest, 1931.) a krónikát nem érintik, az az Illés szerint legrégebb és legjobb szöveget fenntartó kéziratban is a kiadással megegyező helyen áll, l. OSZKK Fol. Lat. 512. fol. 43v–51r. (Pars I., Tit. 41.)

⁸ Uo. 127.

⁹ Az életrajzok a millenniumi kiadást megelőző, 1844-ben megjelent kiadásban még szerepelnek. *Decretum generale in diti regni Hungariae partiumque eidem annexarum I.* Buda, 1844.

¹⁰ Erre nézve l. ROKAY PÉTER: *Krónikatanulmányok.* Debrecen, 1999. (a továbbiakban: ROKAY 1999.) 134–142.

szövegükben. Egymáshoz való pontos viszonyukat rekonstruálni nem lehet, biztonsággal legfeljebb egyes csoportok különíthetőek el.¹¹ Annyi azonban bizonyos, hogy a XVI. században mind a kéziratos, mind a nyomtatott jogi kollekciók összeállítói a krónikákat gyűjteményeik szerves részének tekintették.¹² Az is megállapítható egyúttal, hogy a rövid krónika műfaján belül általában e szöveg valamely változatát használták. A ma ismert kéziratok viszonylag nagy száma is alátámasztja azt, hogy hazánkban a XV–XVI. században ez a krónikacsalád a legelterjedtebbek közé tartozhatott.¹³

*

Az eddig felsorolt adatok mind arra szolgáltattak példát, hogy a XVI. században – akár kéziratos, akár nyomtatott formáról legyen szó – a dekrétumkollekciók, joggyűjtemények szerkesztői előszeretettel illesztettek rövidebb országtörténeteket műveikbe. Ezek szerepe azonban nem korlátozódott pusztán csak a pontos kronológia rögzítésére. Joggal tehetjük fel, hogy különösen az olyan reprezentatív (vagy annak szánt) kiadványok mint a Corpus Juris vagy a Négyeskönyv összeállítói úgy vélekedtek: az uralkodók törvényei kiegészítve a róluk szóló krónikákkal együttesen reprezentálják a királyság történetét. Mivel azonban ugyanez már egyes kéziratos törvénygyűjtemények esetében is megállapítható, célszerű azt a magyarázatot is tekintetbe venni, hogy e rövid krónikák egyúttal a jogi szövegek történeti háttérét is magyarázták, hitelességüket legitimálták.¹⁴

¹¹ KULCSÁR PÉTER: A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Budapest, 2003. (a továbbiakban: KULCSÁR 2003.) 711–712.; MIKÓ GÁBOR: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása. Történelmi Szemle 55 (2013) (a továbbiakban: MIKÓ 2013.) 10. 32. jz.

¹² További példa erre a Marosvásárhelyen, a Teleki-Bolyai Könyvtárban őrzött Somogyvári Formuláskönyv is, ami jogi anyaga mellett évkönyveket is tartalmaz. BÓNIS GYÖRGY: A Somogyvári Formuláskönyv. In: Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1957. 133.; ADRIEN QUÉRET PODESTA: The Annals of the Formulary Book of Somogyvár. In: Mathias and his Legacy. Cultural and Political Encounters between East and West. Eds. ATTILA BÁRÁNY-ATTILA GYÖRKÖS. Debrecen, 2009. 187–193. Az évkönyvek kiadását Simon Zsolt készíti elő. Egyéb – többek közt külhoni – példákat idéz ROKAY 1999. 140.

¹³ Az SRH-féle kiadásban szereplő öt kéziraton kívül azóta előkerült további négy, l. MIKÓ 2013. 10. 32. jz., továbbá a függelékben kiadott krónikát. A Gregoriáncai nevéhez kötött variánsnak pedig négy kézirata ismert a XVI. századból, l. KULCSÁR 2003. 205., MIKÓ 2013. 4–5.; Kulcsár két ilyen variánsról tud, a listájában szereplő OSzKK Fol. Lat. 4126. jelzetű kézirat valójában a krónika legkorábbi variánsát őrzi, l. JÁNOSI MONIKA: Gregoriáncai Pál kéziratos törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről. Magyar Könyvszemle 104 (1988) (a továbbiakban: JÁNOSI 1988.) 59., 64. Ő hívta fel a figyelmet arra, hogy a krónika a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárának G 39. jelzetű ún. „nagyobb” Nádasdy-kódexében is benne van.

¹⁴ Vö. még a 12. jegyzetben írtakkal. Minderről 2012. november 15-én „Kéziratok törvénygyűjteményeink mint komplex történeti források” címmel tartottam előadást az ELTE Bölcsészettudományi

Sajátosabb esetet képvisel egy nemrégiben felbukkant – Szent István fia Ottóról is megemlékező – rövid krónika, ami, másolata szerint, Mátyás koronázási dekrétuma egy pergamenpéldányának végére lett lejegyezve.¹⁵ Ez esetben minden bizonnyal arról van szó, hogy az oklevél történelem iránt érdeklődő tulajdonosa fontosnak tartotta az ünnepélyes alkalommal kiadott iratra rávezetni az országot, az állam korábbi történetét. Ehhez hasonló példányt mindeddig – tudomásom szerint – nem ismertünk, nemrégiben azonban rábukkantam egy olyan szövegre, ami az előbbi eset párhuzamául is szolgálhat.

A lőcsei levéltárban fennmaradt egy kéziratot törvénygyűjtemény, amit Verebélyi Péter állított össze 1570-ben. A kötet – feltehetően a Hármaskönyv egy nyomtatványával egybekötve – ebben az évben Monoszló Miklós esztergom-szenttamási prépost birtokában volt, majd az ő adományából a későbbi veszprémi püspökhöz, Monoszló Andrásához került. A kolligátum valamikor 1672 után ismeretlen időpontban a lőcsei városi levéltárba, majd innét 1819-ben az Országos Széchényi Könyvtárba jutott.¹⁶ Ebben többek közt szerepel Mátyás 1486. évi dekrétuma is, ami a 45. lapon kezdődik és a 72.-en ér véget. A tulajdonképpeni, okleveles formában is ránk maradt törvényszöveg¹⁷ a 69. lap rektóján zárul, ezt folytatólagosan egy becsüjegyzék követi, ami a 71. lap rektójának legalján végződik. E lap verzőján egy rövid királylajstrom kezdődik, ami mindösszesen másfél oldal hosszúságú. Ez a szöveg átmenet nélkül kapcsolódik a törvény és a becsüjegyzék egységéhez – ez nem csupán abból világos, hogy mindenfajta cím vagy bevezetés nélkül áll, hanem erre utalnak már első szavai is (*Nunc videamus nomina regum...*), továbbá, ami még ennél is fontosabb: a másoló csak a lajstrom végeztével írta le az alábbi záró megjegyzést: *Finis decreti quinti Mathiae regis etc.*

Miféle mintapéldány feküdhett Verebélyi Péter előtt? A becsüjegyzéket először Kovachich Márton György adta ki 1800-ban, megemlítve, hogy három, általa felfedezett törvénygyűjteményben is szerepel Mátyás 1486-os dekrétuma után.¹⁸ Arra, hogy a jegyzék forrása a Mátyás-törvény egyik *nyomtatott* kiadása

Karán, a „Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig” című konferencián. Az előadás szövege megjelenés alatt áll a konferencia anyagából készülő tanulmánykötetben.

¹⁵ MIKÓ 2013. 5., 17.

¹⁶ Jelzete: OSzKK Fol. Lat. 2487. Bővebben I. MIKÓ GÁBOR: Szent István törvényeinek XVI. századi kézírata Lőcse város levéltárában. Fons 18 (2011) 120., 122–123.; Monoszló Andrásról legújabban I. MIKÓ ÁRPÁD–PÁLFFY GÉZA: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. (16–17. század) Művészettörténeti Értesítő 51 (2002) 143–144.

¹⁷ *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1458–1490.* Eds. FRANCISCUS DÖRY–GEORGIUS BÓNIS–GEISA ÉRSZEGI–SUSANNA TEKE. Budapest, 1989. (a továbbiakban: DRH) 265.

¹⁸ MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH: *Supplementum ad vestigia comitiorum* II. Pest, 1800. 258.; A három kódex máig fennmaradt: Gregoriánczi-kódex (JÁNOSI 1988.), „nagyobb” Nádasdy-kódex,

volt, fia, Kovachich József Miklós jött rá, aki a szöveget újból kiadta.¹⁹ Három olyan kódexet említettek, amikben a becsüjegyzék benne volt. Ezek a Gregoriánczi-, a Nádasdy-, illetve a Festetics-kódexek. Mindhárom kötet fennmaradt mindmáig, nagyrészt egymás másolatai.²⁰ Mindegyikben a törvényszöveg után következik a becsüjegyzék, ám a dekrétum szövegétől külön kezelik, azt a *finis* megjegyzéssel lezárva. Ugyanakkor a kéziratok fejléceit író egykorú kezek a jegyzék lapjait is Mátyás dekrétumának részeként kezelték. A szövegek összevetése pedig nem meglepő módon azt az eredményt hozta, hogy a kéziratok – amennyiben eltérnek az eredeti okleveles törvénytől – mindig a nyomtatott szöveget követik. Nem pusztán egy-egy szóról van szó, hanem a cikkelyek beosztásáról is. Megjegyzendő az is, hogy a cikkelyek címei is meg egyeznek a nyomtatott kiadással.²¹ A lócsei kézirat szövegére is igaz ez, annyi eltéréssel, hogy a címek helyenként eltérnek, a becsüjegyzékben egyáltalán nincsenek, és az egész másolat az előbbi köteteknél sokkal pontatlanabb. Csupán egy-két példát említve: a 26. cikkely vége hiányos, a 30. hiányzik, a 31. csonka, a 32. hiányzik, a 33. cikkelynek csak a vége van meg.²² Ez majdhogynem kizárja, hogy a kódex másolója előtt maga az ősnymtatvány feküdt volna, hacsak nem egy sérült példány. Az előbbi esetben még azt sem lehet kizárni, hogy a krónikát nem egy későbbi másoló – netán maga Verebélyi – illesztette a szöveghez. Erre részint magából az elbeszélésből nyerhetünk választ, ezért a problémát alább külön fogom tárgyalni.

*

A rövid elbeszélés Szent István uralkodásával kezdődik és – természetesen – Mátyás trónraléptével zárul. A Nagy Lajos haláláig tartó részt bajosan hívhatjuk krónikának. Egy-két többletinformációt leszámítva a lehető legegyszerűbb királylajstrommal van dolgunk, ami általában csak az uralkodók trónon töltött éveinek

Festetics-kódex (JÁNOSI MONIKA: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94 [1978] 239.).

¹⁹ MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH–JOSEPHUS NICOLAUS KOVACHICH: *Astraea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis et jurisprudentiam hungaricam* II. Bude, 1823. 79–88. Kovachich az ősnymtatvány két példányát ismerte: egy, akkor a Nemzeti Múzeum Könyvtárában őrzött, négy lapból álló töredéket, valamint egy teljes példányt, ami korábban a pozsonyi Evangélikus Konvent könyvtárában bukkant elő. A kettő közül a töredéket tartotta a régebbinek (uo. 59–60.) – helyesen. Vö. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ: *Incunabula Hungarica* III. *Constitutiones incliti regni Hungariae*. Magyar Könyvszemle 87 (1971) 272., 274., 276., 278–279.

²⁰ JÁNOSI 1988. 64.

²¹ A szóban forgó kéziratok: Gregoriánczi-kódex (OSzKK Fol. Lat. 4126., fol. 183r–211v.); „nagyobb” Nádasdy-kódex (ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár G 39., fol. 121r–152v.); Festetics-kódex (OSzKK Fol. Lat. 4355., fol. 132r–159v.) Az oklevelek olvasatait l. DRH 265–310.

²² A cikkelyek számozása a könnyebb kereshetőség kedvéért a DRH szerint.

számát adja meg. Zsigmondtól Mátyásig a szöveg valamivel bőbeszédűbb, ám ez a szakasz sem *krónika*, mint inkább *évkönyv* jelzővel illelhető. Ezért aztán adódik a kérdés, vajon miféle műfaji párhuzamait ismerjük a műnek?

Veszprémy László már idézett álláspontja szerint az évkönyveket már a XIII. századtól kezdve kiszorították a krónikakivonatok és királylisták. Az általa felsorolt szövegek közül a királylista elnevezés a Knauz-krónika kéziratán kívül a Zágrábi Krónikára illik leginkább, de még ezek szerzői is igyekeztek a szikár kronológiai adataikat genealógiai jellegű kiegészítésekkel, vagy például a királyok temetkezési helyeinek megadásával bővíteni. Pusztán az uralkodási évek számát feltüntető királylajstromunk mindössze egyetlenegy van: ez a XII. századi Pray-kódexben található és Szent Istvántól II. Andrásig sorolja fel az uralkodókat.²³ Ez természetesen cseppet sem meglepő, hiszen ez a történetírói műfaj már jóval a XV. század előtt is teljességgel elavultnak számított. Éppen ezért is érdekes a felbukkanása a XV. vagy a XVI. században – és ezért is érdemes közelebbről megvizsgálnunk.

A szövegben már első olvasásra feltűnik a rengeteg kronológiai tévedés. Hogy csak néhányat említsek: Szent István 72 évig, II. András 15 évig, IV. Béla 17 évig, Károly Róbert 10 évig tartó uralkodása, IV. Béla és V. (a krónikában IV.) István sorrendjének felcserélése, Mátyás 1478-ban bekövetkező trónralépése. Különösen ez utóbbi adat (amit Hunyadi László 1476-ra datált meggyilkolása előz meg) utal arra, hogy a szöveg keletkezését semmiképp sem Mátyás korába, hanem jóval későbbre, éppen a kódex összeállításának idejére – tehát közel egy évszázaddal Mátyás király halála utánra – tegyük, amikor egyes események pontos ideje már régen kikopott a köztudatból.

Ezt a feltevést azonban nehézség terheli. Amennyiben valaki kéziratos másolatot készített az ősnymtatványról, nem világos, miért egészítette volna ki azt rögtön egy rövid krónikával. Valószínűbbnek tűnik, hogy a krónika eredetileg a nyomtatvány végén szerepelt kézírással, azt másolták le, és így keletkezett utóbb a félreértés, mely szerint a krónika a dekrétum része. Ez megerősíti a korábbi feltevésemet is, miszerint Verebélyi Péter előtt nem a nyomtatvány, hanem annak egy későbbi kéziratos kópiája feküdhett. De mikor másolták a krónikát a nyomtatvány végére? Feltehetően akkor, amikor annak még lehetett aktualitása. Mivel tudjuk, hogy II. Ulászló alatt milyen gyorsan hatályon kívül helyezték épp az 1486. évi törvény számos rendelkezését, nem valószínű, hogy erre Mátyás halálát követően sokkal később került volna sor.

Nézzük most a hibás dátumokat a krónika utolsó részében. A rigómezei csata, illetve Hunyadi János szendrői fogsága még a helyes 1448-as évszámmal

²³ SRH I. 121–122.

szerepel. Ezt követően Hunyadi Jiskrától elszenvedett vereségét 1471. szeptember 7-re, halálát pedig 1477-re teszi. Az utóbb említett esztendőhöz köti Kapisztrán halálát, V. László Magyarországra való visszatértét és Cillei Ulrik meggyilkolását is. Végül Hunyadi László kivégzését 1476-ra, Mátyás trónraléptét pedig 1478-ra datálja.

Az adatokon végigpillantva látható, hogy *septuagesimo* helyett mindeütt *quinquagesimo*-nak kellene állnia a szövegben.²⁴ Ekkor a Jiskrától elszenvedett vereség dátuma 1451. szeptember 8., ami megfelel a valóságnak, akárcsak Mátyás 1458. évi trónralépte. Cillei, Hunyadi és Kapisztrán halála, illetve V. László Magyarországra érkezése egy év tévedéssel 1456 helyett 1457 lenne, és hasonlóképp egy év a tévesztés Hunyadi László kivégzése esetében is.

Az a feltevés, hogy egy XVI. századi krónikaszerzőnek pontos tudomása lett volna az 1448-as év két említett eseményéről, ám az azt követő időszak esetében mindig két évtizedet tévedett, valószínűtlen. Az eredeti szövegben bizonyára mindenütt *quinquagesimo* állt, ami egy másolói tévesztés vagy figyelmetlenség folytán tolodott el két évtizeddel. Érdeemes azonban az események krónikabeli sorrendjét táblázatos formában is áttekinteni.

| Esemény | Krónikamásolat | Rekonstruált krónika-szöveg a <i>septuagesimo</i> <i>quinquagesimo</i> alakra javításával | Magyar tört. kron. ²⁵ |
|--|-----------------|---|----------------------------------|
| Rigómezei csata | 1448 | 1448 | 1448 |
| Hunyadi szabadulása Szendrő várából | 1448 | 1448 | 1448 |
| Hunyadi veresége Jiskrától Losoncnál | 1471. szept. 7. | 1451. szept. 7. | 1451. szept. 7. |
| Hunyadi és Kapisztrán halála | 1477 | 1457 | 1456 (aug., okt.) |
| V. László Magyarországra való visszatérése | 1477 | 1457 | 1456 (febr.) |
| Cillei Ulrik meggyilkolása | 1477 | 1457 | 1456 (nov.) |
| Hunyadi László kivégzése | 1476 | 1456 | 1457 |
| Mátyás trónralépte | 1478 | 1458 | 1458 |

²⁴ A tévesztés magyarázható azzal is, hogy amennyiben a mintában ehelyütt arab számok szerepeltek, az íráskéjük alapján könnyen összetéveszthető ötöst és hetest valóban felcserélték. ADRIANO CAPELLI: Dizionario di abbreviature latine ed italiane. Milano, 1996.⁶ 426–427.

²⁵ Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. SOLYMOSSI LÁSZLÓ. Budapest, 1983. 267–273. (A vonatkozó rész ENGEL PÁL munkája.)

A fentiekből látható, hogy az események sorrendje – egyetlen kivétellel – tökéletesen követi azok valódi kronológiáját. Hunyadi (és vele együtt Kapisztrán) halálát talán szándékosan kötötte a kormányzóról szóló szokatlanul „bőbeszédű” részhez. Ezt felismerve bátran feltételezhetjük, hogy az eredeti szövegben Hunyadi János, Kapisztrán és Cillei halála, továbbá V. László visszatérése is 1456-os, míg Hunyadi László kivégzése 1457-es dátummal szerepelt. A hibátlan eseménysorrend ismeretében valószínűtlennek tűnik, hogy amennyiben a krónikaszerző valóban rosszul tudta volna az említett események dátumát, azokat a fenti sorrendben állította volna össze.

Világos most már, hogy a lajstrom szerzője a Mátyás korát közvetlenül megelőző időszak történéseit jól ismerte, ez pedig alátámasztja azt a korábbi feltevésemet, amely szerint a mű keletkezése sokkal inkább az 1486-ot követő esztendőök valamelyikére, semmint Verebélyi Péter tevékenységének korára datálható.

A szövegben összesen – a fent említettekkel együtt – tíz évkönyv-szerű bejegyzés van, ezek egy híján mindegyike a XV. századra vonatkozik. A korábbi részben a királyok uralkodási idejének listáját csak elvétele szakítja meg egy-egy uralkodó halálozásának idejét megadó adat. Ennek megfelelően a Szent Istvántól Nagy Lajosig tartó rész terjedelme a teljes lajstromnak kevesebb mint felét teszi ki. E helyütt kell azonban utalnom arra is, hogy ebből a szakaszból több királyt nem említ a szöveg, ez pedig újfent a lista megbízhatatlanságára utal. Mivel azonban fentebb egy hasonlóan tévedésekkel teli részről sikerült igazolni, hogy minden hibája mögött másolási pontatlanságok állnak, egy ezt igazoló vagy éppen elvető vizsgálatról e rész esetében sem mondhatunk le.

Az Árpád-ház uralkodói közül hiányzik a névsorból I. Béla, II. Béla, II. Géza, III. István és két ellenkirálya, továbbá Imre király fia, III. László. Közülük egy csoport hiánya könnyen megmagyarázható: II. Béla, II. Géza és III. István azért maradhattak ki, mert valamelyik másoló szeme II. Istvánról rögtön III. Bélára ugrott. Ez csakis úgy képzelhető el, hogy III. Béla előtt a lajstromban III. vagy IV. István állott. Az utóbbit azonban kizárhatjuk, mert a lista V. Istvánt negyedikként szerepelteti. Amennyiben (IV.) István ellenkirály kimaradt a sorból, ugyanez lehet a helyzet (III.) László ellenkirály esetében is. Abból, hogy a szöveg Kun László elé a III. számot tette, az következik, hogy vagy László ellenkirály, vagy Imre király fia szerepelt II. Lászlóként a lajstromban – az előbbi a fentebb mondottak alapján kizárható. III. Béla szereplése pedig egyúttal azt is igazolja, hogy I. Béla is valamelyik másoló figyelmetlensége folytán hiányzik a ránk maradt variánsból.

Látható tehát, hogy bár a másolat hibákkal van tele, a lajstrom *eredeti* variánsa korántsem volt annyira pontatlan, mint azt első olvasásra hinni lehetett.

*

Az utolsó kérdésünk: milyen forrásból dolgozott a jegyzék szerzője? Vajon egy krónikát kivonatolt, vagy pedig egy királylista került a kezébe, amit kibővíthetett a korban még ismert híresebb eseményekkel?

Amennyiben az első esetről lenne szó, olyan művet kell keresnünk, amelyik egyértelmű adatokat tartalmazott a királyok uralkodási idejéről. Ebből kifolyólag mind a Budai és a Képes Krónika, mind Thuróczy műve kevésbé jöhet szóba, hiszen ezekben I. András és Salamon uralkodásának hossza egyáltalán nincs benne, IV. László és III. András uralkodási ideje pedig nincs egyértelműen megadva.²⁶ Éppígy megemlítendő, hogy e szövegekben Péter és Aba Sámuel uralkodási éveiről nem a róluk szóló részben esik szó, hanem csak a gyermek Salamon megkoronázásáról szóló 91. fejezetben olvasható kronológiai összefoglalásban.²⁷ A lajstromban ellenben helyesen szerepel I. András 15, IV. László 18 és III. András 10 esztendő uralkodása is. Nem utolsósorban e krónikák felhasználását terjedelmes voltuk is meglehetősen valószínűtlenné teszi.

A forrásként valószínűbbnek tűnő rövid krónikák vagy krónikakivonatok közül olyat kellene találni, amelyik *nem* tesz említést III. István két ellenkirályáról, és ennek megfelelően számozza a későbbi István, illetve László nevű uralkodókat, tud I. Géza *Magnus* nevééről és tudomása van Szent László halálának időpontjáról. Természetesen kiindulhatnánk az uralkodási évekből is, ám az évszámoknak az eddig megállapítottak fényében nem ajánlott túl nagy jelentőséget tulajdonítani. Néhány uralkodó országglási éveinek száma javíthatónak tűnik, így például Péter *XI* éve eredetileg bizonyára *VI* volt, III. Bélánál a *XIII* minden bizonnyal a *XXIII*-ból torzulhatott. Más esetben, például István 72 éves, IV. Béla 17 éves, vagy Károly Róbert 10 éves uralkodásánál az adatokból nehéz lenne az eredeti alakokra következtetni. A tévesztések mögött – a korábban már megállapított másolói pontatlanságok mellett – talán az is áll, hogy az eredeti variáns minden esetben római számokkal adta meg az uralkodási éveket.

Azok a krónikakivonatok, amik ránk maradtak – mint például a Pozsonyi Krónika, a Zágrábi és Váradi, továbbá a Knauz-féle krónikák – néhány esetet leszámítva mindig megadják az egyes uralkodók halálozási dátumát. A lajstrom azonban erre csupán Károly Róberttől kezdve tér rá – az egyetlen kivételt Szent László esete jelenti. A halálozási évszámok megadása csaknem pontosan egybeesik a szöveg részletesebbé válásával. Magam ebből arra következtetek, hogy az, aki a törvényszöveget a krónikával kiegészítette, nem egy rövidebb

²⁶ A krónikaszerkesztményben olvasható, az egyes uralkodók halálozási idejét megadó adatok problémájáról I. MÁLYUSZ ELEMÉR: Az V. István-kori gesta. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 58.) Budapest, 1971. 111–112.

²⁷ SRH I. 351–352.

krónikát kivonatolt tovább, hanem egy olyan szűkszavú királyjegyzék feküdt előtte, ami, egy-két esetet leszámítva, csak az uralkodók nevét és uralkodásuk idejét tartalmazta.²⁸ A szöveg legalább Károly Róbert koráig terjedt, de könnyen lehet, hogy csak a XV. századi részében szorult folytatásara. Keletkezésének szakaszait – ha egyáltalán voltak – rekonstruálni sajnos nem tudjuk. Fennmaradása azonban természetesen nem azért fontos, mert új adatokkal szolgálna a korai magyar történelemről. Bizonyítja viszont egyfelől azt, hogy az effajta, nagyon rövid királylajstromoknak a rövidebb-hosszabb krónikák „árnyékában” már korábban elavult, eltűnt műfaja valójában még a XV. században sem kopott ki teljesen a köztudatból.²⁹ Veszprémy László már említett írásához annyiban szolgál mindez adalékkal, hogy az abban szereplő XIV–XV. századi szövegek mindegyikénél jobban megfelel a „királylista” kritériumainak. Másfelől pedig újabb példát nyújt a történeti és jogi szövegeknek a középkor végi összefonódására is, amely jelenségre Bartoniek Emma már a XX. század első felében felfigyelt. Reméljük tehát, hogy a középkori elbeszélő forrásainkkal foglalkozó későbbi kutatók számára ez a rövid szöveg is hasznosítható lesz.

*

Függelék

Az alább olvasható lajstrom szövegét abban a formájában közlöm, amint azt az egyetlen fennmaradt másolat tartalmazza, megtartva annak írásképi jellegzetességeit is, a tartalmi tévesztéseket külön nem jelölve. A rekonstruált alakokra lábjezetekben utalok.

A kézirat jelzete: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 2487., fol. 71v–72r.

A *textus* Mátyás 1486. évi törvényének nyomtatott kiadásai végén álló becsüjegyzék után, külön cím nélkül, folytatólagosan következik.

(fol. 71v)

Nunc videamus nomina regum regnancium in Pannonie regno, quorum primus fuit beatissimus rex Stephanus, qui regnaturus erat circa annos Domini millesimo primo, regnavit autem septuaginta duobus annis. Post eundem fuit Petrus rex Almanus, qui

²⁸ Távolabbi analógiaként idevonható a Münchener Krónika kéziratában a krónika előtt olvasható – annak nem részét képező – királylista, ez azonban az uralkodások időtartamát nem adja meg. SRH II. 57.

²⁹ Kristó Gyula a középkori magyar történetírásról írt monográfiájában ilyen szövegekkel a XV. századi elbeszélő történeti források típusait ismertető fejezetében egyáltalán nem számolt. KRISTÓ GYULA: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. Budapest, 2002. 98–108.

regnauit XI, qui et ipsi interfecerant sanctum Gerardum episcopum. Item Alba rex tres annos. Andreas rex primus XV annis.³⁰ Item Salomon rex VI annis. Item Geysa rex Magnus tribus annis. Item sanctissimus rex Ladislaus octodecim annis, obiit autem in anno Domini millesimo nonagesimo septimo. Item Colomanus dux viginti duobus annis. Item rex Stephanus secundus sedecim annis.³¹ Item Bela tercius tredecim annis. Item Emericus rex novem annis. Item Andreas similiter secundus rex XV annis, item fuit pater beate Elisabeth. Item Stephanus rex quartus tribus annis. Item Bela quartus septemdecim annis. Item Ladislaus rex tercius, quem Culmani [!] occiderant, octodecim annis. Item Andreas tercius decem annis. Item Ladislaus quartus decem annis. Item rex Carolus decem annis, obiit autem in anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo. Item rex Ludovicus triginta sex annis, obiit autem in anno Domini millesimo trecentesimo octogesimo. Item Sigismundus imperator regnauit quinquaginta duobus annis, item fuit decollatus sub ciuitate Nicapolin per seuissimum Baysarh [!] imperatorem Thurcarum. Item Albertus rex erat dux Austrie, regnauit per unum et dimidium annum, obiit autem in anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo nono. Item Ladislaus rex Polonus in eodem anno, quo in Hungariam importatus erat, nec tamen coronatus fuit, scilicet in anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo secundo peritus fuit seu mortuus penes mare. Item in eodem anno Joannem wayuodam eligerant in gubernatorem, qui cum suo exercitu per seuissimos Thurcas in Rygo Mezew fuit percussus, scilicet anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, et in eodem anno de castro Zendrw fuit exliberatus. Item in anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo primo,³² in uigilia natiuitatis uirginis gloriosae per crudelissimum Sykram [!]³³ Bohemum fuit decollatus. Obiit autem in anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo³⁴ unacum Joanne fratre, protunc pio patre cruciferorum.

(fol. 72r)

Item in anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo³⁵ Ladislaus rex sextus, scilicet Almanus fuit importatus ad Hungariam pro regendo regno eiusdem, et in eodem anno in castro Nandoralba illustris princeps Ulricus comes Cilie fuit

³⁰ Az eredetiben I. Béla következett.

³¹ Az eredetiben e helyütt szerepelt még: II. Béla, II. Géza és III. István.

³² Az eredetiben: *millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo*.

³³ A szóalak a cseh Jiskra név magyar fordítása. Hasonló fordításra idéz példát NEUMANN TIBOR: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról) Századok 142 (2008) 331.

³⁴ Az eredetiben: *millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto*.

³⁵ Az eredetiben: *millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto*.

interemptus. Item in anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto³⁶ magnificus vir Ladislaus, filius quondam Joannis waywode, fuit interemptus Bude. Item Mathias rex fuit importatus ad Pannoniam pro suscipiendo regno, scilicet anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo,³⁷ et sic est finis.

Finis decreti quinti Mathiae regis etc.

³⁶ Az eredetiben: *millesimo quadringentesimo quinquagesimo septimo.*

³⁷ Az eredetiben: *millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo.*

GÁBOR MIKÓ

Eine unbekannte Liste der mittelalterlichen ungarischen Könige in einer frühneuzeitlichen Dekretsammlung

In der ungarischen Rechtsgeschichte gilt es als eine angenommene Feststellung, dass in den Handschriften, die im Mittelalter oder in der Frühneuzeit zusammengestellt wurden und Gesetzestexte beinhalteten, sind auch erzählende Quellen zu finden, die die Geschichte des Königreichs Ungarn vorstellen. Es handelt sich meistens um kurze Texte, die in Wirklichkeit Auszüge längerer Chroniken sind und vor allem zur Bekräftigung der Legitimität der Gesetze zu dienen dürften.

Der neu entdeckte und im Anhang des Aufsatzes herausgegebene Text gehört zwar zum erwähnten Quellentyp, hat jedoch einige Besonderheiten. Seine ursprüngliche Form ist nicht bekannt, es steht nur eine Kopie aus dem XVI. Jahrhundert zur Verfügung der Forschung, die in einem zeitgenössischen Kodex erhalten blieb, der im XVI. Jahrhundert im Besitz der Graner Kanoniker Andreas Monoszlóy gewesen war. Laut der Kopie war der Originaltext nicht in einer handschriftlichen Sammlung, sondern in einem Originalexemplar des gedruckten Matthiasdekrets aus dem Jahre 1486 zu lesen. Der Text selbst ist kein Chronikauszug, sondern bloß eine einfache Liste der ungarischen Herrscher von der Staatsgründung bis zur Regierung Matthias Corvinus. Außer den Namen der einzelnen Könige sind darin – einige Daten nicht gerechnet – nur die Regierungsjahre angegeben. Diese Erzählungsform – ähnlich den Annalen – soll in den XI–XIII. Jahrhunderten in Ungarn populär gewesen sein, aber dieser Text ist das erste Beispiel dafür, dass sie auch im Spätmittelalter bekannt war. Ihre Quellen können ohne Paralleltex te leider nicht identifiziert werden, aber die ursprüngliche Fassung der Liste lässt sich rekonstruieren, und somit ist sie auch für eventuelle zukünftige Forschungen von Bedeutung.